

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.93

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ РАДИКАЛІЗМУ

Наталія МАСЛОВА,

кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Автор визначає основні завдання запобігання кримінальному радикалізму: виявлення, усунення та нейтралізацію причин і умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочинну діяльність радикального спрямування або її окремі прояви. Визначено основні напрями запобіжної роботи на етапі виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочини зазначеного характеру. Доводиться, що система заходів протидії кримінальному радикалізму повинна охоплювати протидію різним за своїм характером злочинним посяганням.

Ключові слова: кримінальний радикалізм, протидія злочинності, спеціально-кримінологічне запобігання, воєнізовані та збройні формування.

SPECIAL CRIMINOLOGICAL PREVENTION TO CRIMINAL RADICALISM

Nataliia MASLOVA,

PhD in Law, Doctoral Student
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The author has noted the main objectives for prevention of criminal radicalism: detection, elimination and neutralization of the reasons and conditions of the negative phenomena, which arose or can arise and determine criminal activity of the radical orientation or its some manifestations. The author has defined the main directions of preventive work at the stage of detection, elimination and neutralization of the reasons and conditions of the negative phenomena, which arose or can arise and determine the crimes of the stated nature. The author has proved that the system of counteraction measures to criminal radicalism has to cover counteraction to various crimes in their nature.

Key words: criminal radicalism, counteraction to crime, special criminological prevention, militarized and armed formations.

Постановка проблеми. Події останніх років, що відбуваються на теренах нашої держави, безпосередньо пов'язуються із суттєвою інтенсифікацією кримінологічних загроз національній безпеці, громадському порядку, правам та свободам громадян, вони потребують упровадження термінового комплексу заходів, спрямованих на адаптацію кримінально-превентивної практики до нових викликів. Показовими є такі цифри: протягом 2014–2019 рр. у середньому майже на 90% зросла кількість особливо тяжких злочинів проти особи та власності. Із 487 133 облікованих кримінальних порушень у 2018 р. тяжкі й особливо тяжкі злочини становили майже половину (183 677). Уперше, починаючи із 2015 р., в Україні з'явився такий різновид правопорушень, як диверсія. Різко зросла кількість терактів та злочинів проти основ національної безпеки. Крім того, з початком збройного конфлікту на території України злочинне порушення правил поведіння зі зброєю, а також іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, набуло значного поширення. Так, за офіційною інформацією про стан злочинності за 2018 р., за звітний період було обліковано приблизно 8 тис. зазначених кримінальних правопорушень. Як наслідок, лише у 2018 р. виявлено 388 непередбачених законом

воєнізованих та збройних формувань, за 332 випадками було пред'явлено підозру організаторам і учасникам цих формувань. Усе вищезазначене потребує особливої уваги з боку держави в питаннях посилення ефективності протидії злочинним посяганням, зокрема кримінальному радикалізму.

Стан дослідження. Різноманітним аспектам протидії злочинності присвячено праці Г. Аванесова, А. Алексєєва, Ю. Антоняна, О. Бандурки, В. Бєсчастного, О. Бокова, С. Віцина, В. Голіни, Л. Давиденка, І. Даньшина, О. Джужі, Е. Дідоренка, А. Долгової, А. Жалинського, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Ігнатова, І. Карпеця, О. Кальмана, Я. Кондратьєва, В. Кудрявцева, Н. Кузнєцової, О. Литвака, О. Литвинова, Ф. Лопушанського, В. Лунєєва, М. Мельника, С. Міщенко, П. Михайленка, О. Сахарова, В. Соміна, О. Степанченка, Н. Ярмиша й інших науковців.

Водночас катастрофічне зростання антидержавних проявів, збільшення кількості потенційних загроз громадській безпеці, публічному порядку, створення незаконних воєнізованих та військових формувань потребують якнайшвидшого вдосконалення заходів спеціально-кримінологічного запобігання зазначеним проявам.

Метою і завданням статті є визначення найефективніших заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальному радикалізму.

Вклад основного матеріалу. У загальній теорії кримінології виділяють два види запобігання злочинам: загальне (загальносоціальне) запобігання та спеціальне запобігання злочинам.

Загальносоціальним запобіганням охоплюються соціальна, економічна, політична, культурно-духовна, освітня, правоохоронна й інші сфери життєдіяльності суспільства та функціонування держави. Зазначене попередження спрямовується не стільки на протидію злочинності, скільки на утворення сприятливих умов для побудови правової держави, розвитку громадянського суспільства та законного задоволення прав і свобод людини та громадянина. За своїм характером загальносоціальне запобігання є масштабним, комплексним, різноманітним і довгостроковим заходом, своєрідною запорукою розвитку ефективної соціальної політики, спрямованою на утвердження законності та справедливості, дотримання конституційних прав і свобод людини, у свою чергу, сприяє поступовому скороченню злочинності [1, с. 101–108]. Наприклад, у сфері економіки – це розвиток виробництва на основі сучасних технологій, продумана структурна й інвестиційна стратегія, зміцнення національної валюти й усієї фінансової системи, зниження інфляції тощо. У політичній сфері – це становлення й розвиток української державності, зміцнення демократії, зміцнення всіх гілок влади тощо. У соціальній сфері велике антикриміногенне значення має усунення різкого соціального розшарування суспільства, підтримка незаможних громадян, зміцнення сімейних цінностей, обмеження негативних наслідків безробіття, змушеної міграції людей тощо [2, с. 108].

Заходи спеціального запобігання злочинності різноманітні, класифікуються за різними критеріями. Так, спеціально-кримінологічні заходи різняться за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабами дії (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою (урегульовані нормами права та такі, що не регламентовані нормами права), а також за іншими підставами [3].

Наведені вище заходи в повному обсязі стосуються протидії кримінальному радикалізму. Найчастіше до заходів протидії кримінальному радикалізму відносять законодавчі, адміністративно-правові, кримінально-правові, соціальні, фінансово-економічні, політичні, зокрема пропагандистські, заходи. Окрім зазначених, до спеціально-кримінологічних заходів слід включити і спільну діяльність національних і міжнародних суб'єктів, що спрямована як на несилу, так і на силові методи протидії (зокрема, фізичне знищення екстремістів, радикалів, терористів). Нинішня ситуація, що склалася в Україні, диктує необхідність реалізації політики стримування радикальних настроїв у суспільстві.

Нейтралізація (послаблення впливу) політичних чинників кримінального радикалізму передбачає комплекс таких заходів: відновлювальні заходи, що полягають у зміні поведінки «сильних» щодо «слабких» і утвердження симетрії можливостей на політичній арені в державі; широкого політичного діалогу на засадах взаємних поступок, визнання та поваги кожного із представників соціальних груп населення, здійснення розслідування діяльності, зокрема іноземних організацій, щодо фінансування радикальних груп, їх озброєння, визначення та встановлення фінансових заходів обмеження такої діяльності, розроблення силових заходів щодо запобігання безпосередній реалізації небезпечних дій, пов'язаних із кримінальним радикалізмом.

Спеціально-кримінологічне запобігання будь-яким злочинам складається із трьох напрямів діяльності: 1) кримінологічної профілактики; 2) відвернення злочинів; 3) припинення злочинів. Зазначену діяльність розподіляють на три етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та мотиву його вчинити; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій.

Таке розуміння поняття спеціально-кримінологічного запобігання надає можливість сформулювати основні завдання запобігання кримінальному радикалізму, як-от: виявлення, усунення та нейтралізація причин і умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочинну діяльність; виявлення груп чи конкретних осіб, які виношують злочинні наміри та можуть унаслідок своєї поведінки або сприйняття злочинного способу життя вдатися чи бути втягнутими до такої діяльності, здійснення на них профілактичного впливу з урахуванням їхніх особистісних властивостей; припинення розпочатої злочинної поведінки на стадії готування або замаху [4, с. 149].

Найважливішим аспектом для формування адекватної державної стратегії протидії кримінальному радикалізму є розгляд злочинів зазначеного спрямування не лише у кримінологічному аспекті попередження, виявлення й припинення злочинів, але й загалом – у рамках загальної системи гарантування безпеки, що являє собою багатofункціональний і багаторівневий механізм. Варто повністю задіяти можливості не лише всіх органів державної влади, які беруть участь у межах своєї компетенції в попередженні зазначених кримінальних проявів, але й недержавних структур.

Формами участі недержавних суб'єктів правоохорони в запобіганні злочинам, пов'язаним із проявами кримінального радикалізму, є: своєчасне інформування правоохоронних органів про підозрілих осіб, діяльність незаконних структур, конкретні факти; участь груп швидкого реагування недержавних охоронних структур щодо силової підтримки під час проведення правоохоронними органами масштабних оперативних заходів (охорона громадського порядку, затримання, арешти, обшуки, вилучення, забезпечення понятими тощо); публікації в засобах масової інформації як експертів колишніх співробітників правоохоронних органів; розроблення рекомендацій і консультування із проблем протидії кримінальним радикальним проявам у суспільстві; організація громадських заходів (конференції, круглі столи, семінари тощо) із залученням представників державних правоохоронних органів і спецслужб; залучення у кризових ситуаціях співробітників приватних охоронних підприємств і членів громадських формувань для патрулювання житлових кварталів великих міст; розроблення, проведення й поставка недержавними підприємствами для правоохоронних органів і спецслужб, для інших приватних охоронних підприємств спеціальної техніки, призначеної для виявлення зброї, вибухових пристроїв і вибухових речовин, а також вибухозахисних засобів (зокрема, блокування радіочастот приймачів вибухових пристроїв). Обладнання такою технікою контрольно-пропускних пунктів у місцях скупчення людей.

Стратегія попередження кримінального радикалізму має передбачати грамотну інформаційну політику засобів масової інформації. У світі загалом і в Україні зокрема фахівцями різних галузей знань (юристами, філософами, теологами, психологами, медиками тощо) відзначається тенденція негативного впливу певних інформаційних продуктів на психологічні та, як наслідок, поведінкові настанови населення (пропаганда в засобах масової інформації жорстокості, насильства, радикально-націоналістичних ідей, морально деформованих стереотипів поведінки тощо).

Не варто забувати, що провідну роль у детермінації кримінального радикалізму посідають політичні причини. До основних політичних причин зазначених видів злочинів варто віднести: репресії з боку панівної еліти стосовно опозиційних політичних партій; нав'язування панівними верствами нетрадиційних для даного суспільства соціально-політичних нововведень; загострення внутрішньополітичних конфліктів усередині самої держави; зіткнення політичних інтересів двох держав в окремому регіоні; помилки в національній політиці; цілеспрямоване розпалення національної ворожнечі окремими людьми, групами, партіями; агресія щодо іншої держави і її окупація здебільшого спричиняє збройний опір мирного населення, що використовує радикальні, зокрема терористичні, методи [5, с. 308].

Ще одним чинником, що сприяє поширенню кримінальному радикалізму, варто визнати корупцію. Корупція є своєрідним каталізатором організованої злочинності, вона впливає на антисуспільну діяльність окремих суб'єктів. Зазначений вплив може бути прямими або непрямыми (зокрема, сприяння організованим злочинним формуванням, фінансування їхньої діяльності, замовлення на виконання певних дій антигромадського спрямування).

Варто зазначити низку особливостей, що впливають на попередження злочинних проявів кримінального радикалізму та протидію їм: боротьба із кримінальним радикалізмом ведеться в основному у процесі реагування на вже вчинені злочини; відсутня спільна робота з попередження злочинних посягань, руйнування міжрегіональних зв'язків злочинних угруповань і, як наслідок, ліквідації незаконних та воєнізованих формувань; не створений спільний і повноцінний інформаційний банк даних про всі раніше вчинені злочини зазначеної групи, а також учасників відповідних злочинних угруповань. Вищевказане призводить до спотворення статистичної інформації, дублювання слідчих і оперативних заходів, унеможливлення оперативного обміну інформацією. Крім того, поза увагою залишаються особи, що вже відбули покарання за здійснення злочинів радикального спрямування. Частина таких осіб продовжують займатися антигромадською діяльністю, зберігають вогнепальну зброю, укривають осіб, що перебувають у розшуку.

Залежно від напрямку діяльності спеціально-кримінологічного попередження до заходів протидії кримінальному радикалізму варто віднести такі: виявлення, усунення й нейтралізацію причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочинну діяльність або її окремі прояви; виявлення незаконних збройних та воєнізованих формувань, груп чи конкретних осіб, які виношують злочинні наміри та можуть унаслідок своєї поведінки або сприйняття злочинного способу життя вдатися чи бути втягнутими до терористичної діяльності; припинення розпочатої злочинної поведінки на стадії готування або замаху. Інколи ці заходи можуть здійснюватися одночасно.

На першому етапі важливим складником роботи є збір і аналіз тенденцій поширення кримінального радикалізму в Україні. На підставі системного аналізу інформації про тенденції поширення кримінального радикалізму в державі, багатомірного комплексного оцінювання причин і умов, що впливають на виникнення та поширення незаконних збройних і воєнізованих формувань до органів державної влади вносяться в установленому порядку пропозиції для вжиття відповідних заходів, ухвалення відповідних управлінських рішень.

Основні напрями запобіжної роботи на етапі виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати кримі-

нально-радикальну діяльність, такі: 1) періодичне проведення перевірок та експериментів, спрямованих на виявлення передумов учинення радикальних, екстремістських та терористичних дій на потенційно вразливих об'єктах (підприємствах, публічних місцях), підвищення рівня безпеки зазначених об'єктів; 2) організація роботи, спрямованої на запобігання можливим радикальним проявам під час підготовки та проведення загальнодержавних і місцевих заходів із масовим перебуванням людей, гарантування належного рівня безпеки та контролю в цих місцях; 3) проведення на об'єктах можливих злочинних посягань командно-штабних, тактико-спеціальних навчань і тренувань із залученням сил і засобів суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу із зазначеними проявами антигромадської поведінки; 4) розроблення й упровадження особливих правил безпеки, зокрема стандартів, кодексів ustalеної практики (настанов, правил, зводів правил), технічних умов захищеності об'єктів від можливих злочинних посягань радикального, екстремістського, терористичного спрямування [6, с. 187].

На етапі виявлення незаконних збройних і воєнізованих формувань (організацій) чи окремих осіб основними напрямами запобіжної роботи варто визнати такі заходи: обмін інформацією щодо злочинної діяльності осіб, причетних до проявів кримінального радикалізму, зокрема міжнародного фінансування, підтримки чи вчинення радикальних, екстремістських або терористичних злочинів, щодо заволодіння або виникнення загрози заволодіння такими групами (організаціями, формуваннями) зброєю, вибуховими речовинами, іншими засобами масового ураження; припинення спроб іноземців, щодо яких є дані про їхню причетність до аналогічних міжнародних груп чи організацій, здійснювати транзитний проїзд через територію України.

На етапі припинення розпочатої злочинної поведінки на стадії готування або замаху великого значення набувають оперативно-розшукові та профілактичні заходи, у результаті яких досягається запобігання розпочатій кримінально радикальній діяльності. Пріоритетність цього напрямку зумовлена потребою припинення вказаної діяльності до моменту настання суспільно небезпечних наслідків. На зазначеному етапі розгортання злочинної діяльності акцент варто робити на вжитті оперативного-розшукових заходів, спрямованих на припинення такої діяльності, не виключаючи й заходів суто профілактичного впливу щодо осіб, стосовно яких є підстави вважати, що в них сформувався умисел на вчинення злочину, але вони ще не розпочали його реалізацію (проведення профілактичних бесід із метою схилення до відмови від реалізації злочинного умислу, ужиття заходів примусу тощо).

Висновки. У сучасній Україні заходи протидії кримінально-радикальним настроям набувають особливої актуальності. Зміни в соціально-політичному житті країни, проблеми захисту національного суверенітету та територіальної цілісності спричиняють радикальні настрої в суспільстві, формують злочинні настрої окремих груп населення, що призводить до проявів кримінального радикалізму, скоєння злочинів кримінально-радикального екстремістського, терористичного спрямування.

Запропоновані спеціально-кримінологічні заходи протидії кримінальному радикалізму дозволять мінімізувати злочинні прояви зазначеного характеру, вчасно виявляти групи чи конкретних осіб, які виношують злочинні наміри та можуть унаслідок своєї поведінки або сприйняття злочинного способу життя вдатися чи бути втягнутими до такої діяльності, та посилити ефективність протидії вже розпочатій злочинній діяльності зазначеного напрямку.

Список використаної літератури:

1. Гладкова Є. Питання загальносоціального запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 101–108.

2. Носач А. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України. Серія «Право». 2019. № 2 (64). С. 107–112.

3. Кримінологія : академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

4. Чорний О. Діяльність правоохоронних органів України у сфері запобігання терористичній діяльності. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2 (1). С. 148–151.

5. Орлов Ю. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 656 с.

6. Леонов Б. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. 435 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Маслова Наталія Григорівна – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Maslova Nataliia Hryhorivna – PhD in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs

stanislav2107@mail.ru

